

PAPER DETAILS

TITLE: Darbe, Dayanisma ve Direnis: 1980 Dönemi Avrupa Sendikal Hareketi ve DISK Iliskileri

AUTHORS: Ceyhun GULER

PAGES: 79-104

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2576391>

Darbe, Dayanışma ve Direniş: 1980 Dönemi Avrupa Sendikal Hareketi ve DİSK İlişkileri

Ceyhun GÜLER*

Öz: 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi, Türkiye’de sosyal ve demokratik hakların belirli bir dönem askıya alınmasına, sonrasında ise kısıtlanmasına neden olmuştur. Başta DİSK olmak üzere Türkiye sendikal hareketi bu süreçten olumsuz etkilenmiştir. Söz konusu dönemde Avrupa sendikal hareketi Türkiye’de yaşanan gelişmelerle yakından ilgilenmiştir. Bu çalışmada, 1980 döneminde Avrupa sendikal hareketinin DİSK ve DİSK’li sendikacılarla dayanışması, arşiv belgeleri ve birinci el kaynaklar ışığında detaylı bir şekilde incelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: 12 Eylül, Darbe, Sendikal Hareket, DİSK, Avrupa Sendikal Hareketi

Coup, Solidarity and Resistance: In 1980s, Relations Between European Trade Union Movement and DİSK

Abstract: Following the Military Coup in 1980, social and democratic rights were suspended for a period of time in Turkey. They were then restored but in a restricted manner. Turkish trade unions, particularly DİSK, were negatively affected during this period. In mentioned period, European trade union movement gave consequence to developments in Turkey. In this study, the solidarity of the European trade union movement with DİSK and DİSK trade unionists in 1980s is analysed in detail using archival documents and primary sources.

Keywords: 12 September, Military Coup, Trade Union Movement, DİSK, European trade union movement

Giriş

12 Eylül 1980 Askeri Darbesi her alanda olduğu gibi Türkiye sendikal hareketi için de geri dönüşü olmayan travmalara sebep olmuş, bu hareket içinde iyileşmesi mümkün olmayan yaralar açmıştır. 12 Eylül Darbesi’nin ardından Türkiye’de demokratik ve sosyal haklar askıya alınmıştır. Sendikaların büyük çoğunluğu kapatılırken, binlerce sendika temsilcisi tutuklanmış, yüzlercesi idamla yargılanmıştır. Tutuklanan sendikacılar kışlalarda ve hapishanelerde işkence ve baskılarla mücadele ederken, tutuklu sendika temsilcilerinin aileleri de

* Araştırma Görevlisi, Karamanoglu Mehmet Bey Üniversitesi, İİBF Çalışma ve Endüstri İlişkileri Bölümü

yalnızlaştırılmış, maddi güçlük ve yoksullukla karşı karşıya kalmışlardır. Bu dönemde çok sayıda sendikacı yurtdışına kaçarak iltica talebinde bulunmuş, birçok sendikacı ve yakınlarının ise pasaportlarına el konularak yurt dışına çıkışları engellenmiştir. Belirtmek gerekir ki bu dönemde gerçekleştirilen uygulamalardan süreç içerisinde en çok etkilenen taraf DİSK ve DİSK'li sendikacılar olmuştur (Güzel, 1987: 79). Kısacası özelde DİSK ve DİSK'li sendikacılar, genelde ise Türkiye sendikal hareketi 12 Eylül Askeri Darbesi sonrasında yok olmama ya da varlığını sürdürme çabası içerisinde girmişlerdir.

12 Eylül 1980 sonrasında Türkiye'de yaşanan gelişmeler uluslararası kamuoyunun yoğun ilgisini çekerken, ülke içerisindeki baskı ve korku iklimi iç dayanışma yollarını tüketmiştir. Böyle bir atmosferde uluslararası kurumlar, örgütler ve sendikalarla bir dayanışma ağının oluşturulması kaçınılmaz hale gelmiştir. ICFTU ve ETUC¹ bu dayanışma ağının oluşturulmasında en önemli aktörler arasında yer almışlardır. Bu bağlamda DİSK ve DİSK'li temsilciler için hukuki, finansal ve politik anlamda ciddi desteklerin organize edildiği çok sayıda sendika ve örgütün katılım sağladığı uzun bir dayanışma sürecine girilmiştir.

12 Eylül dönemine ilişkin gerek uluslararası literatürde gerekse ulusal literatürde akademik anlamda çok sayıda çalışma yapılmış, darbenin etkileri ve sonuçları farklı alanlarda detaylı bir şekilde tartışılmıştır. Darbenin sendikal hareket ve sendikal haklar üzerine etkisi de literatürde sıklıkla değinilen konular arasında yer almıştır. Belirtmek gerekir ki uluslararası sendikaların ve Avrupa sendikal hareketinin 12 Eylül döneminde DİSK ve DİSK'li temsilcilere yönelik yaptığı yardımlara farklı çalışmalarda belirli ölçüde yer verilse de yapılan literatür taraması sonrasında bu konu üzerine yazılmış doğrudan ve bütünlüklü bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Bu çalışmada, 12 Eylül Darbesi sonrasında uluslararası sendikalar ve Avrupa sendikal hareketi tarafından DİSK'e sağlanan yardımlar doğrudan bu konuya odaklanmış bir metin içerisinde bütünlüklü olarak ele alınmıştır. İlgili yardımların tespiti ve değerlendirilmesi aşamasında yoğun bir şekilde Amsterdam'daki Uluslararası Sosyal Tarih Enstitüsü (International Institute of Social History)'nde bulunan ICFTU ve ETUC arşivlerinden² faydalanılmıştır. Metin içerisinde kullanılan kaynaklar birinci el örgüt belgelerine dayandırılmış ve bu belgelerin

¹ Bu çalışmada kısaltma olarak Uluslararası Hür İşç Sendikaları Konfederasyonu (International Confederation of Free Trade Unions) için ICFTU, Avrupa Sendikalar Konfederasyonu (European Trade Union Confederation) için ETUC, Dünya Sendikalar Federasyonu (World Trade Union Federation) için WFTU, Dünya Emek Konfederasyonu (World Labour Confederation) için WCL ve Uluslararası Çalışma Örgütü (International Labour Organisation) için ILO kullanılacaktır.

² İlgili arşiv belgelerine TÜBİTAK Doktora Sırası Araştırma Bursu kapsamında misafir araştırmacı olarak 2017 yılında gidilen Amsterdam Üniversitesi, İleri Emek Araştırmaları Enstitüsü (Institute for Advanced Labour Studies-AIAS)'nde yapılan çalışmalar sırasında erişilmiştir.

bazıları literatürde ilk defa kullanılmıştır. Dolayısıyla bu çalışmada belirtilen yardımlarla ilgili literatürde daha önce yer verilen bazı bilgiler netleştirilirken, bazı bilgilere de ilk defa yer vermek koşuluyla metin özgünleştirilmeye çalışılmıştır.

Darbe Dönemi Genel Değerlendirme

24 Ocak 1980 İstikrar Programı yeni uluslararası iş bölümünün kabul edilmesinin simgesi haline gelmiştir. Bu programın kabulüyle birlikte Türkiye ucuz işgücü cenneti haline gelmeye başlamıştır. 12 Eylül 1980 Darbesi'nin temel amacı ise bu süreci hızlandırmak ve pekiştirmek olmuştur (Boratav, 2006: 147- 150; Koç, 2009: 43; Çetik ve Akkaya, 1999: 90; Kara, 2018: 171- 172). Türkiye 12 Eylül sabahına Genelkurmay Başkanı Kenan Evren öncülüğünde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yönetime el koyduğu haberiyle uyanmıştır. Darbe, Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından 24 Ocak Kararları'nın uygulanabilmesi ve ülkedeki karışıklıkların önlenmesi adına tek çare olarak lanse edilmiştir.

12 Eylül darbesi yaklaşık 30 bini metal işkolunda olmak üzere çoğu DİSK üyesi 60 bin dolayında işçinin grevde olduğu bir dönemde gerçekleşmiştir. Darbenin hemen ardından 14 Eylül'de ise Milli Güvenlik Konseyi'nin 3 no'lu ve 5 no'lu bildirileriyle tüm grev, eylem ve direnişler yasaklanmış, Türkiye'de insan hakları ve demokratik haklar askıya alınmıştır (Soner, 1998: 455; Çavdar, 2005: 195). Darbenin gerçekleşmesinin ardından sendikaların bir kısmı, siyasi partilerin tamamı ve TBMM kapatılmış, siyasiler, sendikacılar ve meslek örgütlerinin başkanları gözaltına alınmış, sendikaların mal varlıklarına el konulmuştur (Kepenek ve Yentürk, 2009: 518; Çavdar, 2005: 196).

12 Eylül 1980 tarihinde Milli Güvenlik Konseyi'nin 7 no'lu Bildirisi'yle DİSK, MİSK, 18 Eylül'de de Hak-İş ve bu örgütlere bağlı sendikaların faaliyetleri durdurulmuş, 2000'e yakın DİSK yöneticisi, temsilcisi, üyesi ve uzmanı gözaltına alınmıştır. İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı'nın 14 Eylül 1980 tarihli ve 49 No'lu Bildirisi'yle DİSK'li sendikacılar teslim olmaya çağırılmışlardır. 16 Eylül günü DİSK yöneticilerinin büyük çoğunluğu bu çağrıya icabet etmiş ve Selimiye Kışlası'na teslim olmuşlardır. 17 Eylül 1980 tarihinde gözetim süresi 30 güne çıkarılmış, 30 günlük gözaltı süresinin dolduğu durumlarda ise süre yasayla bir kat daha artırılmıştır. Tutuklamaların ardından 25 Haziran 1981 tarihinde 52 DİSK'li sendikacı hakkında idam talebi gündeme gelmiştir. DİSK yöneticilerinin yargılanma sürecine ise tutuklanmalarının üzerinden ancak bir yıl geçtikten sonra, 24 Aralık 1981 tarihinde başlanmıştır. Yargılama sürecinde 160 ayrı dava DİSK dosyası ile birleştirilmiş, hakkında idam istenilenlerin sayısı 78'e yükseltilmiştir. DİSK davası kapsamında toplam 1.955 kişi gözaltına alınmış, bu kişilerden 264'ü ceza alırken toplamda verilen hapis cezası 2.053 yıl 5 ay 20 güne tekabül etmiştir (Tokol, 1997: 160; Çavdar, 2005: 197; Kepenek ve Yentürk, 2009: 518; Soner, 1998: 455- 459; Pekin, 1998a: 319; Kara, 2018: 178; Güzel, 1987: 78). 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi sonrasında gerçekleştirilen uygulamalardan en ciddi zararı DİSK görmüş ancak

DİSK haricinde de yargılanan sendika ve sendikacılar olmuştur. Bu süreçte DİSK haricinde hüküm giyen ve cezası kesinleşen tek sendika bağımsız Bank-İş olurken bu davada 22 sendikacı yargılanmıştır. Ayrıca iki bağımsız ve bir Türk-İş'e bağlı sendika ile 395 sendikacı hakkında da davalar açılmıştır (Pekin, 1998b: 460). 12 Eylül sonrasında uygulanan genel yasakların tüm işçileri kapsamının ötesinde ve darbe sonrasında gerçekleşen yasal düzenlemelerin neden olduğu hak kayıpları haricinde, Türk-İş'e yönelik ağır bir uygulama olmamıştır. Sadece sola yakın Türk-İş üyesi sendikalar kapatılmış³ ve yöneticileri gözaltına alınmıştır. Bu dönemde Türk-İş darbeyi ve askeri yönetimi destekleyen bir pozisyonda durmuştur. Hatta Türk-İş Genel Sekreteri Sadık Şide, Milli Güvenlik Kurulu tarafından Sosyal Güvenlik Bakanlığı görevine getirilmiştir (Işıklı, 1987: 20; Soner, 1998: 459). Şide'nin Bakanlık görevini ve Türk-İş'deki pozisyonunu aynı anda sürdürmesi birçok kesim tarafından eleştirilere neden olmuştur. Türk-İş'in 12 Eylül darbesi sonrasında takındığı tavır, uluslararası sendikal hareket tarafından da tepkiyle karşılanmıştır. Kısacası 12 Eylül Darbesi, Türkiye sendikal hareketinin kapanması zor yaralar almasına ve yıkıma sürüklenmesine yol açmıştır.

Darbe Sonrası Uluslararası Sendikalarla Türkiye Arasındaki İlk Temaslar, İlk Tepkiler

12 Eylül 1980 Darbesi sonrasında Türkiye Sendikal Hareketi üzerine tartışılan en önemli konulardan biri Türk-İş'in darbeyi destekleyen tutumu ve DİSK'e karşı duruşu olmuştur. Bu süreç içerisinde Türk-İş yönetimi özellikle ICFTU ile gerçekleştirdiği yazışmalarda DİSK'e karşı açıkça olumsuz bir tutum sergilemiş, DİSK aleyhine bilgiler paylaşmıştır. ICFTU ile belirtilen minvalde gerçekleştirilen yazışmalarda sadece DİSK hakkında paylaşılan olumsuz bilgiler değil Avrupa sendikalarının DİSK'e yönelik olumlu tutumunu tersine çevirme çabası da dikkat çekmiştir. Bu bağlamda 12 Eylül Darbesi sonrasında uluslararası sendikal hareket ve Avrupa sendikal hareketinin DİSK ile dayanışma sürecinin nasıl bir atmosferde şekillendiğinin anlaşılması açısından bu yazışmalara kısaca değinmek, darbenin hemen ardından uluslararası sendikal yapılar tarafından verilen ilk tepkilere ve kurulan ilk temaslara dikkat çekmek yerinde olacaktır.

Darbe arefesinde 1980 yılındaki 1 Mayıs kutlamaları öncesinde yaşanan olaylara dair gerçekleştirilen yazışmalar sürece ilişkin önemli ipuçları içermektedir. Dönemin DİSK Genel Sekreter'i Fehmi Işıklar'ın 10 Nisan 1980 tarihinde ETUC'a gönderdiği telgrafta Türkiye'de demokratik haklar üzerindeki baskı ve kısıtlamalar üzerinde durulmuştur. Bu belgede Işıklar ETUC yönetimine 1980 yılı 1 Mayıs kutlamalarının Türkiye Hükümeti tarafından yasaklandığını (İstanbul, Ankara ve

³ 18 Ekim 1980 tarihinde Petrol-İş kapatılırken ilgili karar 9 Ocak 1981 tarihinde iptal edilmiştir. Ayrıca 13 Haziran 1981 tarihinde İzmir Yol-İş, öncesinde ise Diyarbakır Yol-İş ve Ankara Yol-İş'in faaliyetleri yasaklanmıştır (Güzel, 1987: 78).

İzmir’de) buna karşın demokratik hak ve özgürlükler adına kendilerinin bu yasaklama ve baskılara rağmen kutlamaları gerçekleştireceklerini belirtmiştir. Ancak içinde bulunulan olağandışı durumdan kaynaklı kutlamalara farklı ülkelerin sendikalarının davet edilemeyeceği vurgulanmıştır (DİSK, 1980a). Söz konusu kutlamalar öncesinde ve sonrasında çeşitli olaylar çıkmıştır. DİSK Genel Başkanı Abdullah Baştürk ve 16 DİSK yöneticisi DİSK ofisinde gerçekleştirilen aramaların ardından 30 Nisan’da tutuklanmıştır. Delil eksikliği nedeniyle salıverilen yöneticiler, DİSK’in 1 Mayısla ilgili bildirileri ve eylemleri nedeniyle yeniden tutuklanmıştır (ICFTU, 1980e). 1980 yılı 1 Mayıs kutlamaları sonrasında Türk-İş Genel Sekreteri Sadık Şide, ICFTU Genel Sekreteri Otto Kersten’e yazdığı mektupta DİSK’in bu süreçte tutumuna ilişkin sert eleştirilerde bulunmuştur. Sıkıyönetim dönemi içerisinde olan ülkede DİSK’in izinsiz kutlamaları gerçekleştirme yönündeki ısrarı nedeniyle oluşan durumdan işçilerin ve toplumun olumsuz etkilendiğini, gerçekleştirilen faaliyetlerin sendikacılıkla bir ilgisinin olmadığını, daha ziyade kışkırtma amacı güderek terörizmi beslediğini dile getirmiştir. Dolayısıyla yaşanan olaylar sonrasında bazı sendikacıların sendikal eylemlerinden kaynaklı değil bu tarz provokatif eylemleri nedeniyle tutuklandıklarının altını çizmiştir. Şide, söz konusu dönem içerisinde sendikal hak ve özgürlükler üzerinde engelleme olmadığını belirtirken, DİSK tarafından gerçekleştirilen kanun dışı eylemlerin sıkı yönetim komutanlığını çeşitli kararlar almaya zorladığına ve asıl bunun sendikal haklara zarar verdiğine dikkat çekmiştir. Şide, ICFTU’yu da uyaran bir üslupla bu tarz yazışmaların DİSK’in lider kadrosunun ve aktivitelere neye hizmet ettiğini açıklamak adına son olacağını söylerken, bazı Batı Avrupa’lı ICFTU üyelerinin aktarılan bu bilgilere rağmen ısrarcı bir şekilde DİSK’e verdikleri destek ve anlayışa anlam veremediklerini dile getirmiştir (Türk-İş, 1980a). Sadık Şide tarafından ICFTU’ya gönderilen bu mektup, Şide’nin darbe sonrasında Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından Sosyal Güvenlik Bakanlığı’na atandığı da düşünülünce darbe sonrasında DİSK ve DİSK’li sendikacıların karşı karşıya kaldıkları baskıların sinyallerini aslında darbe arefesinde vermiştir.

ICFTU yukarıdaki minvalde gerçekleştirilen yazışmaları üyeleri ve paydaşlarıyla doğrudan paylaşmasına rağmen yazışmalarda aktarılan bilgilerin etkisinde çok fazla kalmamış, darbe sonrasında dayanışma adına verdiği hızlı refleksle bunu açıkça ortaya koymuştur. Darbenin hemen ardından ICFTU, iktidarı alan Milli Güvenlik Konseyi’ne ve Kenan Evren’e 12.09.1980 tarihinde bir telgraf çekmiştir. Bu telgrafta ILO sözleşmelerine atıf yapılarak örgütlenme özgürlüğünün önemli bir hak olduğuna dikkat çekilmiş, bu doğrultuda sendikacıların tutuklanmasını kınadıklarını belirtirken, demokratik işleyişin Türkiye’de hızla yenilenmesi talebini dile getirmiştir. İlgili telgrafa Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri General Haydar Saltık tarafından verilen cevapta ise sendikal haklara ve demokrasinin işleyişine hiç bir kastın olmadığına dikkat çekilmiştir. Grev ve lokavt özgürlüğünün ekonomik zorlukların aşılması adına ertelendiği vurgulanırken, bu hakların kötüye kullanılması suretiyle Türkiye ekonomisinin yıpratılmaya çalışıldığı

belirtilmiştir. Ayrıca sadece suçlu sendikacıların tutuklandığı, suçla ilişkisi olmayan işçi ve sendikacıların ekonomik ve sosyal haklarının garanti altına alındığı savunulmuştur. Amacın sendikal faaliyetlerin hem işçiler hem de işverenler için daha sağlıklı bir şekilde restore edilmesi olduğu belirtilmiş, onaylanan ILO sözleşmelerine sadık kalındığının altı çizilmiştir. Haydar Saltık tarafından kaleme alınan bu cevabın ardından ICFTU tarafından daha geniş kapsamlı bir bildiri kaleme alınmıştır. Bu bildiri içerisinde Türkiye’de yaşananlar ve ortaya çıkan olaylara detaylı bir şekilde yer verilirken, demokrasinin zedelendiği ve ciddi sayıda sendikacının bu durumdan mağdur olduğu belirtilmiştir. Acil bir şekilde demokrasinin ve sendikal hakların yeniden restore edilmesi gerektiğine dikkat çekilmiş, dünyadaki tüm demokrasi güçleri bu mücadeleye desteğe çağırılmıştır. Türk-İş’e çekilen telgraflarla ise ICFTU heyetinin durumu değerlendirmek ve Türkiye’de ortaya çıkan sorunlarla mücadele stratejilerini oluşturmak adına bir ziyaret ekibini Türkiye’ye göndermek istedikleri iletilmiştir. Bunun üzerine 26-28 Ekim 1980 tarihleri arasında ICFTU sekreteryasından P. H. de Jonge darbe sonrasında ilk gözlemler ve değerlendirmeler için Türkiye’ye bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Dolayısıyla ilk temaslarla birlikte ICFTU ziyaretleri sırasındaki ilk bilgilerin büyük çoğunluğu da Türk-İş tarafından aktarılmıştır. Ayrıca Sadık Şide’nin bakanlık görevini ve aynı zamanda Türk-İş genel sekreterliğini birlikte yürütmesi bu ziyaretlerde ICFTU tarafından sorgulanan konular arasında yer almıştır. ICFTU temsilcisinin ziyareti sırasında tutuklu Abdullah Baştürk ile bir görüşme ayarlanması hususunda da Türk-İş ile mutabık kalınmıştır. Ancak bu ziyaretin Sıkıyönetim Komutanı’nın inisiyatifinde ve iznine bağlı olduğu anlaşılınca zaman kısıtı nedeniyle mevcut şartlarda görüşme gerçekleştirilememiştir (ICFTU, 1980a; ICFTU, 1980c).

Süreç içerisinde Türkiye’de yaşanan gelişmelerle ilgili olarak Türk-İş’le kurulan temaslar devam etmiştir. İbrahim Denizcier’in 18 Eylül 1980 tarihinde ICFTU Genel Sekreteri Otto Kersten’e yazdığı mektup da ETUC yönetim kurulu toplantı tutanakları arasında yer almıştır. Bu mektupta Denizcier’in Türkiye’deki darbenin Latin Amerika, Afrika ve Orta Doğu’daki darbeler gibi olmadığı, tam tersine amacın Türk Demokrasisini kurtarmak ve daha sağlam temellere oturtmak olduğuna yönelik vurgusu dikkat çekmiştir. Türk Silahlı Kuvvetlerinin felç edilen idareyi devralmak ve demokrasiyi yıkımdan kurtarmak zorunda kaldığı ve bu nedenle darbeye başvurduğu vurgulanmıştır. Bağımsız yargının bu süreçte devam ettiği mektupta belirtilen hususlar arasında yer alırken, bazı kısıtlamaların olduğu ancak bunların uygun şartlar sağlanana kadar başvuru geçici yöntemler olduğu vurgulanmıştır. Kapatılan üç konfederasyonun aslında sendikal faaliyetlerde bulunmadığını belirten Denizcier, DİSK’in özellikle son dönemlerde politika ve eylemlerinde terörist örgütlerin finansal ve ideolojik kaynağı haline geldiğini belirtmiştir. Denizcier, DİSK’in politik ve ideolojik emellerine sendikal hak ve özgürlükleri alet ettiğini vurgulamıştır. Bu durumun kanıtı olarak da WFTU ile DİSK arasındaki ilişkilere dikkat çekmiştir. MİSK ve Hak-İş her ne kadar DİSK’in

zıttı ideolojiye sahip olsalar da benzer ilişkileri ve politikaları kendi ideolojilerine yakın olarak kullandıklarını belirtmiştir. Dolayısıyla politik taraflardan Avrupa'ya yayılan bilgi ve haberlere ehemmiyet edilmemesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Bu bilginin ETUC, ITS⁴ler ve ICFTU üyelerine bu şekilde dağıtılması Türk-İş tarafından talep edilmiştir. Talebe uygun şekilde ICFTU ilgili mektubu 8 Kasım 1980 tarihinde herhangi bir yorum eklemeksizin tüm Avrupa üyelerine, tüm ITS'lere ve ICFTU yönetim kurulu üyelerine bilgi notu olarak iletmıştır (ICFTU, 1980d). Ayrıca 7 Kasım 1980 tarihinde Londra'da ICFTU Genel Sekreteri ve Türk-İş başkanı İbrahim Denizci arasında gerçekleştirilen buluşmada Türkiye meselesine ilişkin birçok farklı konu üzerine görüşülmüştür. (ICFTU, 1980a; ICFTU, 1980c).

Darbe sonrasında uluslararası sendikal harekete Türkiye'deki duruma ilişkin ilk bilgiler Türk-İş tarafından aktarılmıştır. Özellikle DİSK'e dair aktarılan bu olumsuz bilgilere rağmen ICFTU ve ETUC aktarılan bu bilgiler ışığında hareket etmemiş, aksine ilk andan itibaren darbenin karşısında ve tutuklanan DİSK'li sendikacıların yanında yer almışlardır. Kısacası Türk-İş darbe sonrasındaki tutumu paralelinde ICFTU ve ETUC'tan istenilen geri dönüşü alamamış, darbeyi destekleyen tutumu nedeniyle bu iki örgütle olan ilişkileri sekteye uğramıştır.⁵

Temsil Sorunu

Darbe sonrasında DİSK'in kapatılması ve DİSK'li yöneticilerin tutuklanması beraberinde özellikle dış ilişkilerde ciddi bir temsil sorunu ortaya çıkmıştır. Bu süreç içerisinde DİSK ile yakından ya da uzaktan ilişkisi olan, DİSK'in önceki yönetiminde yer alan ancak kurumsal anlamda herhangi bir şekilde yetkilendirilmemiş bazı kişiler özellikle politik kaygılarla DİSK adına hareket etme

⁴ Uluslararası Meslek Sekreterlikleri (International Trade Secretariats- ITS), 2002 yılından itibaren Küresel Sendika Federasyonları (Global Union Federations- GUF) olarak isim değiştirmiştir.

⁵ 1980 yılında, ETUC, Türk-İş ve DİSK'in üyeliklerini her iki örgütü de aynı anda üyeliğe almak için bekletmekteydi. Türk-İş ise DİSK'le birlikte üyeliğe sıcak bakmadığı için bu dönemde ETUC'a üyelik için başvuruda bulunmamıştır. Ancak 12 Eylül sonrasında yaşanan gelişmelerden ve Türk-İş tutumundan sonra ETUC, 2-3 Nisan 1981 Tarihli yönetim kurulu toplantısında Türk-İş'in ETUC üyeliğinin uygun olmayacağı deklare etmiştir. ICFTU ise benzer bir nedenle Türk-İş'in üyeliğini 2 Temmuz 1981 tarihli yönetim kurulu kararıyla askıya almıştır. Bu dönem için dikkate alınması gereken gelişmelerden birisi de ICFTU'nun Türk-İş'in üyeliğini askıya alırken, üyesi olmayan ve 12 Eylül dönemi öncesinde daha zayıf ilişki içerisinde olduğu DİSK ile ciddi bir dayanışma ağı oluşturmasıdır (Firuz, 1987: 211). Sadık Şide'nin Türk-İş'teki görevine 1983 yılında son verilmesinin ardından ICFTU üyeliğinin askıya alınması kararı da kaldırılmıştır. Bu dönemde Türk-İş'e bağlı Hava-İş, Deniz Ulaş-İş ve DYF-İş'in uluslararası sendika üyelikleri de askıya alınmıştır. Türk Metal ve Dok Gemi-İş'in uluslararası işkolu federasyonlarına üyelikleri ise iptal edilmiştir. DİSK'in ETUC üyeliği 1985 yılında onaylanırken Türk-İş ETUC'a 1988 yılında üye olmuştur (Aker, 1998: 445; Soner, 1998: 461; ETUC, 1985; ICFTU, 1981d).

eğiliminde olmuşlardır. Bu durum uluslararası örgütlerle dayanışma adına ilişkilerin yürütülmesi ve DİSK'in çeşitli platformlarda temsil edilmesi noktasında önemli bir sorun oluşturmuştur. Siyasi kaygılarla DİSK adına hareket eden, açıklama yapan, bildiri yayınlayan ve basın toplantısı düzenleyen kesimler tutuklu DİSK yöneticilerinde büyük kaygı uyandırmıştır. 1981 yılı Aralık ayında dönemin ETUC Başkanı Wim Kok'a gönderilen bir mektupla yetkileri olmamasına rağmen bu şekilde hareket eden kişiler tarafından gerçekleştirilen herhangi bir faaliyetin DİSK yönetimi tarafından kabul edilmeyeceği deklare edilmiştir. DİSK yönetim kurulu adına Abdullah Baştürk, Fehmi Işıklar, Rıza Güven, Mukbil Zırtıloğlu ve Süleyman Çelebi imzasıyla Davutpaşa Kışlası'ndan yazılan bu mektupta, DİSK'i temsil yetkisinin sadece Av. Yücel Top ve Av. Ercüment Tahiroğlu'na verildiği belirtilmiş, bu bilginin ETUC üyesi örgütlere ve uygun bulunan tüm kuruluşlara iletilmesi talep edilmiştir (Baştürk vd., 1981). ETUC, 21 Aralık 1981 tarihli bir yazı ile bu bilgiyi ETUC üyesi ulusal sendikal merkezler, Endüstri Komiteleri, ICFTU, WCL ve TUAC⁶ ile paylaşmıştır (ETUC, 1981). Ayrıca ilgili mektubun tamamının İngilizce tercümesi 8 Ocak 1982 tarihinde ETUC Genel Sekreteri Mathias Hinterscheid tarafından üye konfederasyonların başkan ve genel sekreterlerine gizli ve kişisel bir mektup aracılığıyla iletilmiştir (Hinterscheid, 1982b). ETUC yönetimi tarafından yapılan bu bilgilendirmenin üzerine Av. Yücel TOP, 11 Ocak 1982 tarihinde oluşturduğu bir bilgilendirme metni ile kendisinin DİSK yönetim kurulu adına hareket etmeye resmi olarak yetkili olduğunu ve önceki ünvanlarından bağımsız olarak başka kişilerin DİSK'i temsil etme, DİSK adına basın toplantıları düzenleme hakkına sahip olmadığını duyurmuştur. Bu deklarasyona rağmen, önceki ünvanlarını DİSK adına kullanan bazı kişilerin uluslararası ve ulusal sendika merkezleriyle ilişkilerini sürdürdüğünü belirten Top, bu durumun, DİSK Yürütme Kurulu'nun yetkisi olmadan gerçekleştirildiğine ve bu tarz girişimlerin halen askeri bir cezaevinde bulunan DİSK liderlerinin aleyhine olacağına dikkat çekmiştir. Yanlış anlaşılmalara yer vermemek ve dayanışmanın amacından sapmaması adına Brüksel'de bir irtibat ofisi kurulduğu bilgisini paylaşmıştır (Top, 1982). Paylaşılan bilgiler ışığında arşiv belgeleri arasında WFTU tarafından yayımlanan 11 Eylül 1981 tarihli bir basın bülteni dikkat çekmiştir. İlgili basın bülteninde Kemal Daysal'ın WFTU ziyareti üzerinde yoğun bir şekilde durulduğu görülmüştür. Bu ziyarette Daysal'ın WFTU ile bilgi paylaşımında bulunduğu ve iki örgütün birbirleri ile dayanışma içerisinde olduğuna dikkat çekilmiştir. Benzer şekilde Mehmet Karaca'nın da WFTU ile iletişim halinde olduğu elde edilen belgelerden anlaşılmıştır (WFTU, 1982; WFTU, 1981). Her ne kadar Abdullah Baştürk ve arkadaşlarının cezaevinden yazdıkları yetkilendirme mektubu doğrudan bu ziyaretlere işaret etmiyor olsa ve bununla ilgili birincil kaynaklara ulaşılamasa da gerek mektupta işaret edilen noktalardan gerekse Yücel Top'un anılarında (Benli, 2016) dikkat çektiği üzere belirtilen rahatsızlıkların buna benzer ziyaretlerle ilgisi

⁶ Sendika Danışma Komitesi (Trade Union Advisory Committee-TUAC)

olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle Daysal ve Karaca'nın TKP'li bir geçmişe sahip olmaları bu doğrultudaki izlenimi ve ihtimali kuvvetlendirmektedir⁷.

DİSK ile Dayanışma Ağının Örülmesi

Darbenin hemen ardından uluslararası sendikal hareket ve Avrupa sendikaları DİSK ile yoğun bir dayanışma çabası içerisine girmişlerdir. İlk andan itibaren Türkiye'de yaşanan gelişmelere duyarlı bir şekilde hareket edilmiş, demokratik hakların ülkede yeniden inşa edilmesi çağrısıyla birçok farklı faaliyet ortaya konulmuştur. Özellikle tutuklu DİSK temsilcileri ve ailelerine yönelik yardımlar bu dayanışma faaliyetlerinin en önemli adımını meydana getirmiştir. Bu doğrultuda finansal ve hukuki yardımların yanı sıra uluslararası kurumlar ve diğer ülkeler üzerinde algı ve hassasiyet oluşturulması ve Türkiye hükümetine yönelik çeşitli kanallar aracılığıyla baskı yapılması adına farklı stratejilerle politik bir dayanışma mekanizması da geliştirilmiştir. İlgili dayanışma faaliyetlerinin büyük çoğunluğu ICF TU ve ETUC⁸ öncülüğünde koordine edilmekle birlikte, ITS'ler, WCL, Avrupa'dan ulusal sendikalar ve WFTU da bu faaliyetlere belirli ölçülerde katkı sağlamış, Türkiye'deki gelişmelere duyarlı bir şekilde hareket etmişlerdir.

Finansal Destekler

ICF TU ve ETUC tarafından koordine edilen finansal yardımlar DİSK'li sendika temsilcileriyle dayanışma mekanizmasının önemli bir boyutunu oluşturmuştur. Aynı zamanda darbe sonrası dönemde bu yardımlar nedeniyle literatürde farklı tartışmalar da gerçekleştirilmiştir.⁹ Ancak bu başlık altında bu tartışmalara değinilmeksizin elde edilen belgeler aracılığıyla finansal yardımlara ilişkin bazı bilinen gerçekler belirginleştirilmekle birlikte kimi bazı yeni bilgilere de yer

⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Benli, 2016: 10-15.

⁸ ETUC'un bu yardımları, DİSK'in kendi üyesi olmadığı bir dönemde gerçekleştirmesi dikkat çekilmesi gereken unsurlar arasındadır. Bu durum aslında yardımların temel belirli dinamiklerle bağlantılı olduğunu da göstermektedir. İlk senaryo bu dönemde ETUC'un sosyal ve demokratik hakların kullanımına hassas bir şekilde yaklaştığını ve bu doğrultuda örnek bir dayanışma ağının oluşturulmasına öncülük ettiğini gösterebilir. Farklı bir senaryo ise Sovyet güdümündeki sendikalarla yoğun mücadele içerisinde olunan bir dönemde Batı Avrupa merkezli sendikal anlayışın yayılması ve bu doğrultuda bir dönüşümün hızlandırılması adına açık ya da örtülü bir niyeti karşımıza çıkarabilir. Belki de konuya tek bir senaryo üzerinden yaklaşmak yerine birçok farklı dinamiğin etkili olduğu gerçeğinden hareket etmek daha rasyonel olacaktır.

⁹ Yıldırım Koç, bu dönemde Avrupa sendikal hareketi tarafından sağlanan yardımların aslında yansıtıldığı kadar büyük olmadığını ancak bu yardımların Türkiye'deki yenilgi ortamında önemli görüldüğünü vurgulamıştır. Bununla birlikte bu dönemde yapılan yardımların sendikaların Avrupa emperyalizmine karşı olumlu bir tavrı içerisine girmesine neden olduğunu belirtmiştir (Koç, 2009: 45)

verilecektir. Belirtmek gerekir ki ICFTU ve ETUC arşivlerinin taranması sonucu bu dönemde tutuklu DİSK temsilcileri ve ailelerine yapılan finansal yardımlarla ilgili çok sayıda belgeye ulaşılmış, bu belgeler aracılığıyla yardımın büyüklüğü, kaynağı ve ilgili kişilere ulaştırılma yöntemleri hakkında önemli bilgiler edinilmiştir.

1982 yılı Mayıs ayında Dönemin ETUC genel sekreter yardımcısı Jon Ivar Nalsund'un dönemin genel sekreteri Mathias Hinterscheid ve genel sekreter yardımcısı Bjorn Petterson'a göndermiş olduğu örgüt için gizli yazışma, gerçekleştirilen parasal yardımların tutarı, kaynağı ve ne şekilde dağıtıldığına dair önemli detaylar içermektedir. Bu belgede parasal yardımların yükünün ICFTU ve ETUC arasında 2'ye 1 oranında paylaşıldığı, bu doğrultuda ICFTU'nun yaklaşık 100 ve ETUC'un yaklaşık 50 aileye yardım sağladığı belirtilmiştir. Sağlanan yardımların aile başına aylık 100 Amerikan Doları¹⁰ olduğu ve her iki ayda bir gönderildiğinin altı çizilmiştir. Bu bilgi ICFTU arşivinden elde edilen belgelerde de teyit edilmiş, ICFTU ilgili dönemde toplam 158 tutuklu DİSK temsilcisinin ailesine yardım sağlandığını ve paraların 100 aileye ICFTU ve 58 aileye ETUC tarafından gönderildiğini vurgulamıştır. Aynı dönemlerdeki ETUC'un iç yazışmalarında ise ETUC'un toplamda 55 aileye parasal yardım gönderdiği belirtilmiştir. Ayrıca ETUC tarafından FNV¹¹'ye gönderilen bir belgede yardım gönderilen 55 aileden 4'ünün bu yardımları kabul etmediğinin altı çizilirken, yardımları kabul etmeyen ailelerin bilgilerine yer verilmemiştir (ETUC, 1982a; ICFTU, 1981c; ETUC, 1982e; Hinterscheid, 1982a). Belirtmek gerekir ki bazı dönemlerde ailelere sağlanan yardımlar teknik ve diğer zaruri nedenlerle aksama göstermiştir. Ancak böyle dönemlerin ardından ve kışın ısınma gibi ek ihtiyaçların ortaya çıktığı dönemlerde ailelere gönderilen yardımların tutarlarında artış yapılmıştır (ETUC, 1982e). Bununla birlikte ailelerin yanında tutuklu DİSK'lilerin savunma giderleri için düzenli olarak finansal bir desteğin sağlandığı görülmüştür. Savunma giderleri için oluşturulan bu yardımların bir kısmının avukat giderleri bir kısmının da dökümantasyon giderlerine ayrıldığı belirtilmiştir (ICFTU, 1988; Hinterscheid, 1982a). Savunma giderleri için gönderilen yardımlar DİSK'li avukatlara genel itibariyle senelik olarak aktırılmış, bu yardımların senelik 300 bin Belçika Frankı (7500 Amerikan Doları) olduğu elde edilen kimi belgelerden anlaşılmıştır (ICFTU, 1988).

Ailelere gönderilen yardımların düzenli ancak savunma giderleri için gönderilen yardımların daha düzensiz olmasının bir nedeni ailelere gönderilen yardımların Türkiye hükümeti tarafından bilinmesinde bir sakınca görülmezken ve Türkiye hükümeti bu yardımlara engel olmazken, savunma giderlerine ilişkin yardımların hükümet bilgisi dışında gizli gerçekleştirilmesidir. Bu durumla uyumlu bir şekilde ailelere gönderilen yardımlar posta çekleri aracılığıyla ulaştırılmış, savunma giderleri için gönderilen yardımların ise ETUC temsilcileri aracılığıyla elden ulaştırıldığına dikkat çekilmiştir. Her ne kadar savunmaya ilişkin parasal

¹⁰ 1981 yılında 1 Amerikan Doları, 10.238 Türk Lirası'dır.

¹¹ Hollanda Sendikalar Konfederasyonu (Netherland Trade Union Confederation- FNV)

yardımlar belirtilen gizlilik temelinde gönderilmiş olsa da Türkiye hükümetinin ilgili yardımların yapıldığına ilişkin şüphelerinin olduğu hatta belirli dönemlerde Türkiye'ye ziyaret gerçekleştiren ETUC temsilcilerini bu doğrultuda sorguya çektikleri ancak herhangi bir kanıtı ulaşılamadığı için avukatların bu temelde yargılamadıklarına değinilmiştir (ETUC, 1982a; ETUC, 1982e; Hinterscheid, 1982a).

ICFTU ve ETUC bünyesinde oluşturulan genel bir fon gönderilen finansal yardımların kaynağını meydana getirmiştir. Bu fon ICFTU ve ETUC'un kurumsal katkılarının yanında bu iki örgüte üye ulusal sendikal merkezlerin de desteğiyle finanse edilmiştir. Söz konusu fona İsveç TCO, İsveç LO, Avusturya ÖGB, Malta GWU, Yunanistan GGCL, Luksemburg CGT, Danimarka FTF, Norveç LO, Danimarka LO, Kıbrıs SEK, Alman DGB, İngiliz TUC¹² gibi çok sayıda ulusal sendikal merkez destek vermiştir. Ancak fonun en önemli finansörlerinden birini Hollanda'dan FNV ve CVN¹³ oluşturmuştur. ETUC tarafından gerçekleştirilen iç yazışmalarda FNV ve CVN tarafından gönderilen bu paraların Hollanda hükümeti katkısıyla bu ölçüde önemli meblağlara ulaştığına dikkat çekmiştir. Ancak Hollanda hükümetinin bu durumun gizli tutulması yönündeki telkinine son derece hassas yaklaşmıştır (ETUC, 1982a; ETUC, 1982e; Hinterscheid, 1982a; SEK, 1982; Dan LO, 1982; TCO, 1982; LO, 1982; ETUC, 1987). FNV bu bilgiyi teyit eder şekilde 14 Aralık 1981 tarihinde ETUC'a bir yazı göndermiştir. İlgili yazıda Hollanda Dışişleri Bakanlığı'nın Türk sendikacılara ve zorda olan ailelerine 100.000 Hollanda Florini gönderdiği ve bunun ETUC hesabına aktarıldığı belirtilmiştir. Bu yardımların kaynağı hakkında kamuoyuna bilgi verilmemesi hususunda hassas davranılması talep edilmiş, yardım yapan kuruluşların ETUC aracılığıyla FNV ve CNV olarak bilinmesi gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca Hollanda hükümetinin paranın DİSK'li temsilcilerin ailelerine iletilmesine dair bir rapor istedikleri de belgeler aracılığıyla ulaşılan bilgiler arasında yer almıştır. Buna istinaden ETUC, FNV'yi verilen yardımların yerine ulaştırıldığı ve ne şekilde dağıtımının sağlandığı

¹² İsveç Profesyonel Çalışanlar Sendikası (Swedish Confederation of Professional Employees- TCO), İsveç İşçi Sendikaları Konfederasyonu (Swedish Trade Union Confederation- LO), Avusturya Sendikalar Birliği (Austrian Trade Union Federation- ÖGB), Malta Genel İşçi Sendikası (Malta General Workers Union- GWU), Yunanistan Genel İşçi Sendikaları Konfederasyonu (General Confederation of Greek Workers- GGCL), Luksemburg Genel Emek Konfederasyonu (General Confederation of Labor- CGT), Danimarka Uzmanlar Federasyonu (Confederation of Professionals in Danmark- FTF), Norveç İşçi Sendikaları Konfederasyonu (Norwegian Confederation of Trade Unions- LO), Danimarka İşçi Sendikaları Konfederasyonu (Danmark Confederation of Trade Unions- LO), Kıbrıs Sendikalar Konfederasyonu (SEK), Alman Sendikalar Konfederasyonu (German Trade Union Confederation), İngiltere Sendikalar Kongresi (Trade Union Congress- TUC).

¹³ Hollanda Ulusal Hristiyan Sendikalar Federasyonu (Holland National Federation of Christian Trade Unions- CNV).

hususunda bilgilendirmiştir. Ayrıca fonun giderek tükendiğine ve yeni yardımlara duyulan ihtiyaca yapılan vurgu bu yazışmalarda dikkat çeken unsurlar arasındadır (Hinterscheid, 1982; FNV, 1981). Kimi zaman yurt dışında bulunan DİSK temsilcilerine ufak tutarlarda ödemeler yapıldığı da Nalsund'un gizli belgede altını çizdiği noktalar arasında yer almıştır. Ayrıca DİSK'in Brüksel'de açtığı irtibat bürosunun giderleri de bu dönemde ICFTU ve ETUC ve kimi zaman da WCL tarafından desteklenmiştir. ICFTU arşivinden elde edilen 1988 tarihli bir belgede Abdullah Baştürk'ün bu harcamaları DİSK'in fon ve varlıklarının DİSK'e iade edilmesi durumunda ICFTU, ETUC ve WCL'e geri ödeneceğini teyit ettiği belirtilmiştir. Gerçekleştirilen bu yardımların yanında tutuklu DİSK temsilcilerinin duruşmalarını takip eden yabancı avukatların çoğunlukla kendi örgütleri tarafından finanse edildikleri belirtilirken sınırlı sayıda avukatın ETUC tarafından finanse edildiğinin altı çizilmiştir (ETUC, 1982a). Ek olarak ülkeyi terk eden DİSK temsilcilerine de belirli miktarda parasal yardım yapıldığı belgelerden anlaşılmıştır. ETUC yönetimi tarafından 6 Ocak 1982 tarihinde DGB'ye gönderilen mektupta ETUC'un 31 Aralık 1981 tarihine kadar DİSK adına gönderdiği finansal yardımın toplamda 2.083.874 Belçika Frankı olduğu belirtilmiştir. Bu tutar yardımların büyüklüğünün anlaşılması açısından son derece önemlidir (ETUC, 1982e). Finansal yardımlar uzun süre devam etmiştir ancak belirli dönemlerde finansal kısıtlılıklardan yakınılmıştır. Ayrıca finansal yardımların ETUC, ICFTU ve WCL gibi örgütler aracılığıyla koordine ediliyor olması nedeniyle çakışmaların önlenmesi adına koordineli bir şekilde hareket edilmesi gerektiği de üzerinde önemle durulan konular arasında yer almıştır (ETUC, 1981g). Seksenlerin ortalarına kadar yardım gönderilen DİSK'li temsilcilerin ailelerinin sayısı 160 civarında seyrederken, tutuklu kişiler aşamalı olarak serbest bırakıldıkça, yardım alan ailelerin sayısı buna göre azaltılmıştır. 1987 yılında ICFTU ve ETUC, sıkıntılı koşullarda yaşayan eski tutuklulardan yaklaşık 25 aileye iki ayda bir 10,000 Belçika Frankı (250 USD) yardım sağlamıştır. İnsani yardım adı altında gerçekleştirilen bu finansal destek programı, 1988'in başlarında sona ermiştir (ICFTU, 1988).

Hukuki Destekler

Darbe sonrasında DİSK ile önemli dayanışma kanallarından birini de hukuki destekler oluşturmuştur. ICFTU ve ETUC, tutuklu DİSK temsilcilerinin yargılanma süreçlerini başından sonuna kadar yakından takip etmiş, gönderilen gözlemlerle duruşmalara katılım sağlamış ve süreçle ilgili farklı avukatlar aracılığıyla çeşitli raporlar hazırlanmasına öncülük etmişlerdir. Ayrıca bu süreç içerisinde DİSK temsilcilerinin avukatları ile her daim iletişim ve koordinasyon içerisinde hareket edilmiştir. Her iki örgüt de duruşmalar öncesinde ve sırasında üyeleri olan ulusal sendikal merkezlerle iletişim içerisinde olmuş, bu sendikal merkezlerin sendika avukatlarının da katılımıyla sürece müdahil olmaya çalışmışlardır.

ICFTU ve ETUC üyesi ulusal sendikal merkezlerle kurulan iletişimler sonucunda tutuklu DİSK temsilcilerinin duruşmalarını takip etmek üzere farklı ülkelerden sendika avukatlarından oluşan bir avukat heyeti oluşturulmuştur. Avukatlar duruşmalar öncesinde Brüksel'de buluşarak Türkiye'deki duruma dair bilgi alışverişinde bulunmuş ve izlenebilecek stratejileri paylaşmışlardır. (ICFTU, 1981a). ICFTU ve ETUC, 24 Aralık 1981 tarihinde DİSK'li 52 yöneticinin idamla yargılandığı duruşmada bu heyet aracılığıyla temsil edilmiştir (ETUC, 1982a). Danimarka LO'dan Felix Poulsen, İtalya'dan CSIL, UIL ve CGIL¹⁴'i temsilen Augusta Lagostena Bassi, Norveç LO'dan Karl Nandrup Dahl, ICFTU ve ETUC'u temsilen duruşmalarda hazır bulunmuştur. Ayrıca WCL'i temsilen Hollanda'dan Francois van Drooghenbroeck, Uluslararası Demokratik Avukatlar Birliği'ni temsilen Fransa'dan Fredric Weyl¹⁵ ve WFTU'yu temsilen Berlin'den Christian Michel de duruşmaya katılan yabancı gözlemciler arasında yer almıştır (Dahl, 1982; WFTU, 1982). Hukuki temsilcilerin gözlemci olarak Türkiye'ye ziyaretleri duruşmalar öncesinde başlamıştır. Norveçli sendika avukatı Karl Nandrup Dahl duruşmalar başlamadan önce 2-6 Kasım 1981 tarihleri arasında Türkiye'yi ziyaret etmiş, bu ziyaret sürecindeki gözlemlerini raporlaştırarak ICFTU ve ETUC'a sunmuştur. Ayrıca sonrasında da DİSK'li 52 sendikacının idamla yargılandıkları duruşmaya ICFTU ve ETUC adına gözlemci olarak katılan heyet içerisinde yer almıştır. Dahl, sonrasında duruşmalardaki gözlemlerine yer verdiği detaylı bir rapor daha oluşturmuştur. Bu raporlar ICFTU ve özellikle ETUC'un Türkiye'deki yargılama sürecine ilişkin üyelerini ve Avrupa kurumlarını bilgilendirmesi aşamasında etkin bir şekilde kullanılmıştır. Dahl tarafından hazırlanan raporlar aracılığıyla Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin ihlal edildiği tespit edilirken, ETUC tarafından oluşturulan bir çağrıyla ETUC üyesi ulusal sendikal merkezler Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na Türkiye aleyhine bir dava başlatılması için hükümetleri üzerinde baskı oluşturmaya çağırılmıştır. Hollanda'da FNV, Fransa'da CFTD, Norveç'te LO, Danimarka'da LO ve İrlanda'da ICTU¹⁶ gibi sendikal merkezler bu çağrıya icabet etmiş, Türkiye aleyhine bir davanın başlatılması için

¹⁴ İtalyan Sendikalar Konfederasyonu (Italian Confederation of Trade Unions- CSIL)İtalyan Emek Konfederasyonu (General Italian Confederation of Labour- CGIL), İtalyan İşçi Sendikası (Italian Labour Union- UIL).

¹⁵ İncelenen evraklarda Fredric Weyl'e dair ilginç bir bilgi tespit edilmiştir. Karl Nandrup Dahl tarafından hazırlanan raporda Fredric Weyl'in duruşmalara ICFTU ve ETUC tarafından gönderildiği belirtilirken, WFTU'nun aynı döneme ait süreli kurumsal yayınında Weyl'in 24 Aralık 1981 tarihindeki duruşmaya WFTU'yu temsilen katıldığı belirtilmektedir. Ayrıca Weyl'in ilgili duruşma sonrasında Paris'te duruşmalarla ilgili bir basın açıklaması düzenlediği ve bu basın açıklamasına DİSK yönetim kurulu üyesi Kemal Daysal ve Maden-İş başkanı Mehmet Karaca'nın katılım sağladığı WFTU yayınında dikkat çekilen noktalar arasında yer almıştır (Dahl, 1982; WFTU, 1982).

¹⁶ Fransız Demokratik İşçi Konfederasyonu (French Democratic Confederation of Labour- CFTD), İrlanda Sendika Kongresi (Irish Congress of Trade Unions).

hükümetleriyle iletişime geçmişlerdir. Bu süreçte Danimarka, konunun ele alınması için Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na başvuracağına dair sözlü bir vaat vermiştir. Benzer bir hamleyle Norveç hükümeti de bu doğrultuda bir eğilime sahip olduğunu kamuoyu ile paylaşmıştır (ETUC, 1982b; ETUC, 1982c; ETUC, 1982d; Dahl, 1982).

Aralık 1981'de gerçekleştirilen ilk duruşmaların ardından sonraki duruşmalarda farklı ülkelerden sendika avukatları da gözlemci olarak görev almıştır. Bu dönemde duruşmalara katılan diğer yabancı gözlemciler de gözlemlerine ilişkin detaylı raporlar hazırlamışlardır. Bu dönemde İsveç LO sendika avukatı Tomas Rothpfeffer, 3-8 Ocak 1982 tarihleri arasında gerçekleştirilen duruşmaları takip ederek konuyla ilgili detaylı bir rapor hazırlamış, bu rapor da Dahl'ın raporunu tamamlaması açısından ETUC yönetimi tarafından dikkate alınmıştır. Bunlar haricinde diğer örgütler tarafından gönderilen gözlemciler duruşmalar sonrasında ülkelerine dönerek süreçle ve koşullarla ilgili olarak basın açıklamaları düzenlemiş, kamuoyunu bilgilendirmiş, konuyla ilgili çeşitli raporlar hazırlamışlardır (ETUC, 1982d; WFTU, 1982).

Yargılama süreçleri doğrultusunda yurtdışından duruşmalara katılan gözlemcilerin katılımları ve Türkiye'ye gelme prosedürleri her zaman çok kolay olmamıştır. Özellikle ilk iki duruşmanın ardından Türkiye hükümeti duruşmaları takip etmek isteyen yabancı örgütlerin katılım koşullarını sıkı kurallara bağlamıştır. Bu doğrultuda 6 Şubat 1982 tarihinde Türkiye Genelkurmay Başkanlığı; davet alan ve ülkeyi ziyaret etmek isteyen heyetlerin, askeri makamlardan izin almaları gerektiğini açıklamıştır. Herhangi bir davet almaksızın ülkeye gelen yabancı sendikaların ise Türk dernekleri ve örgütleriyle toplantı yapabilmek için yetkililerden yazılı izin almaları gerektiği deklare edilmiştir. Genelkurmay Başkanlığı'ndan yapılan açıklamada, bu yeni kısıtlamaların getirilmesinin nedenlerinden birinin, İstanbul Avukatlar Birliği'nin, Türkiye aleyhine olumsuz propaganda yapması ve Avukatlar Birliği'nin anayasal savunma hakkını suiistimal etmesi ve bu hakkı siyasi amaçlarla kullanmaları olduğu belirtilmiştir (ETUC, 1982g). Bunun üzerine ETUC, Türkiye yetkilileri ile iletişime geçmiş, 9 Şubat 1982 tarihinde ilgili prosedüre uymak adına bir mektup göndermiştir. Bu mektuba Türkiye Hükümeti 4 Mart 1982 tarihinde cevap vermiş, bu doğrultuda ETUC'un duruşmaları takip etmek adına gözlemci göndermesinin sıkıntı olmadığını belirtilmiş, böylece devam eden duruşmalara gözlemci gönderilebilmiştir (ETUC, 1982c). Ancak belirtmek gerekir ki duruşmaların çok uzun soluklu olacağına dair haklı beklenti özellikle finansal zorluklar nedeniyle tüm oturumlara gözlemci gönderilmesini zorlaştırmıştır (ETUC, 1982a). Buna rağmen kimi zaman gözlemci avukat bulmakta zorlanılsa da ICF'TU, ETUC ve WCL başından sonuna kadar DİSK'li temsilcilerin duruşmalarını takip etmişlerdir. Bu süreçte duruşmalara yurtdışından gözlemci olarak katılan avukatların hazırladığı raporlar, konunun Avrupa ve uluslararası hukuk kanallarında değerlendirilmesi açısından da önem teşkil etmiştir.

Diğer Destekler

Uluslararası sendikalar ve Avrupa sendikal hareketi tarafından DİSK ile dayanışma adına gerçekleştirilen faaliyetler sadece finansal ve hukuki boyutlarla sınırlı kalmamıştır. Bunlar haricinde birçok farklı kanaldan darbenin mağdur ettiği sendikacılara destek olunmaya, Türkiye hükümeti üzerinde baskı yaratılmaya ve uluslararası kamuoyunda konuya ilişkin bir hassasiyet oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu amaçlara ulaşabilmek için birçok farklı yol izlenmiştir. Türkiye hükümetine gönderilen protesto mektupları, Türkiye'ye gönderilen görevliler aracılığıyla gerçekleştirilen görüşmeler, bu görüşmeler sonucunda oluşturulan raporlar, Türkiye hükümet temsilcileriyle kurulmaya çalışılan iletişim, yabancı hükümetlerin Türkiye'deki durumu protesto etmelerini sağlamak adına gerçekleştirilen çalışmalar belirtilen faaliyetlerden bazıları arasında yer almıştır.

ETUC, darbenin gerçekleşmesinin hemen ardından Türkiye'deki durumu anlamak ve takip etmek, tutuklu sendikacılarla iletişime geçmek adına belirli aralıklarla Türkiye'ye görevli temsilciler göndermiştir. Bu görevlendirmeler ve ziyaretler kimi zaman sıkıntısız bir şekilde gerçekleşirken kimi zaman Türkiye Hükümeti tarafından çeşitli engellemelere uğramıştır. ETUC belirtilen anlamda görevler gerçekleştirebilmek adına ilk etapta Türkiye Hükümeti ile resmi temaslar kurma çabası içerisinde olmuştur. Bu doğrultuda 1980 yılı Aralık ayında Türkiye yetkilileri ile resmi kanallardan irtibata geçilmiş, özellikle tutuklu DİSK temsilcileri ile görüşebilmek için izin istenmiştir. Bununla birlikte gönderilen mektuplarda çeşitli yetkili makamlardan ve kişilerden randevular da talep edilmiştir. İlgili mektuplar 16 Aralık 1980 tarihinde Dönemin Başbakanı Bülent Ulusu, Eski başbakanlardan Süleyman Demirel ve Bülent Ecevit, DİSK adına Abdullah Baştürk ve Türk-İş yönetimine gönderilmiştir. Bu doğrultuda ETUC tarafından görevlendirilecek bir heyetin 5-6 Şubat 1981 tarihlerinde Türkiye'ye bir ziyaret gerçekleştirmek istediğinden bahsedilmiştir. Gönderilen bu randevu taleplerine sadece Bülent Ecevit ve Abdullah Baştürk'ün (Avukatı Ercüment Tahiroğlu aracılığıyla) cevap verdiği incelenen belgelerden anlaşılmıştır. Ayrıca Bülent Ecevit'in randevu talebine olumlu yaklaştığına özellikle dikkat çekilmiştir (ETUC, 1981l). Sonrasında Türkiye hükümetinin tutuklu DİSK temsilcileriyle ETUC heyetinin görüştülmesinin mümkün olmayacağını belirtmesi üzerine ETUC, bahsedilen minvalde bir Türkiye görevinin iptal edildiğini duyurmuş, Türkiye'de demokrasi ve özgürlüklerin inşası adına çeşitli faaliyetler gerçekleştirmek için farklı yöntemlerin uygulanacağını belirtmiştir (ETUC, 1981k). Bunun üzerine Türkiye hükümetine önceden bilgi vermeksizin ve resmi randevular alınmaksızın 18-22 Nisan 1981 tarihleri arasında dönemin ETUC Genel Sekreter Yardımcısı Jon Ivar Nalsund, Türkiye'ye resmi olmayan bir ziyaret gerçekleştirmiştir. ETUC sekreteryası tarafından karar verilen resmi olmayan bu görev doğrultusunda, Türkiye'deki gelişmelerle ilgili olarak ETUC'un bilgilendirilmesi, Türkiye'deki sendikacılar hakkında bilgi toplanması, DİSK temsilcilerinin yargılama süreçlerinin

takip edilmesi hedeflenmiştir. Bahsedilen bilgilere ulaşabilmek adına sendikacılarla, politikacılarla, DİSK'li mahkumların akrabalarıyla ve hukukçularla iletişime geçilmiştir. Bu gözlemler sonucunda oluşturulan raporlar üyelerle ve ilgili örgütlerle paylaşılmış, sorunlara ilişkin çözüm önerileri sunulmuştur (ETUC, 1981i). Ayrıca Nalsund, ziyaretleri sırasında edindiği bilgilerin detaylarını gizli bir belge aracılığıyla ETUC üyesi ulusal sendikal merkezlerin yöneticileriyle paylaşmıştır. Nalsund hazırladığı raporlarda görüşülen kişilerin güvenliklerini riske atmamak adına isimlerini paylaşmamaya dikkat etmiş, ancak bahsedilen bu gizli belgede ilgili isimlerden bazılarına yer verilmiştir. Nalsund'un paylaştığı bu gizli bilgiden dönemin İstanbul Baro Başkanı Orhan Apaydın, eski İçişleri Bakanı Hasan Fehmi Güneş ve Av.ERCÜMENT Tahiroğlu'nun görüşülen kişiler arasında yer aldığı anlaşılmıştır. Ayrıca o dönem hakkında herhangi bir arama emri bulunmayan ve DİSK'in dışarıda olan tek yönetim kurulu üyesi Tarım İşçileri Sendikası Genel Sekreteri, yine o dönem aranan ama gizlenen DİSK'e bağlı Deri İşçileri Sendikası Genel Sekreteri, bir dönem tutuklanan ama sonrasında serbest kalan dönemin Türk-İş'e bağlı Petrol-İş Sendikası Başkanı ve Petrol-İş Genel Sekreter Yardımcısı ile Türk-İş'e bağlı Gazeteciler Sendikası yönetim kurulu üyesi bir kişinin de ilgili ziyaretler sırasında görüşülen ve bilgi paylaşımında bulunulanlar arasında yer aldığı belirtilmiştir. Aynı belgede Türkiye'deki politik gelişmelerle ilgili genel bilgi edinmek amacıyla akademiden bir Profesörle görüldüğünün de altı çizilmiş ancak bu kişinin kim olduğu bilgisine yer verilmemiştir¹⁷ (ETUC, 1981n). Benzeri ziyaretler ve faaliyetler neticesinde ETUC tarafından hazırlanan raporlar ve bilgi mektupları birçok farklı dile çevrilerek olabildiğince geniş bir kesime ulaştırılmaya çalışılmıştır. Hazırlanan ve üyelere ulaştırılan bu yayınlar ulusal sendika merkezleri tarafından kendi yayın organları aracılığıyla da basılarak paylaşılmıştır. Ayrıca ETUC'un tercüme ettiği diller haricinde farklı ulusal sendikal merkezler oluşturulan raporların kendi dillerine çevrilmesini de sağlamıştır (ETUC, 1981c). Türkiye'deki gelişmelerle ve alınması gereken önlemlerle ilgili konular birçok ETUC yönetim kurulu toplantısının gündemini teşkil etmiş, bu konularla ilgili çeşitli yönetim kurulu kararları alınmış, bu yönetim kurulu kararları aracılığıyla üye örgütlerin Türkiye'deki durumun normale dönmesi adına Türkiye Hükümeti'ne baskı oluşturmaları hususunda kendi hükümetleri ile iletişime geçmeleri gerektiği bildirilmiştir. Birçok

¹⁷ Her ne kadar Nalsund ile görüşme gerçekleştiren akademisyenin adına incelenen belgelerde ulaşılamamışsa da Server Tanilli'nin 15 Ekim 1982 tarihinde dönemin ETUC Genel Sekreter Yardımcısı Bjorn Pettersson'a gönderdiği mektuptan ETUC'un 22-23 Ekim 1982 tarihleri arasında Brüksel'de düzenleyeceği seminere Tanilli'yi davet ettiği ancak Tanilli'nin sağlık problemleri nedeniyle bu seminere katılamadığı anlaşılmıştır (Tanilli, 1982). Ayrıca ETUC'un Türkiye'deki darbeyle ilgili soruları, Tanilli tarafından ilgili mektup aracılığıyla cevaplanmaya çalışılmıştır. Bu durum kuşkusuz Nalsund'un ziyareti sırasında görüştüğü kişinin Tanilli olduğunun bir kanıtı ya da göstergesi değildir ancak Tanilli ve ETUC arasındaki bu diyalog ve iletişimin aynı dönemlere denk gelmesi yine de böyle bir ihtimali akıllara getirmekte ve söz konusu dönemde ETUC'un Tanilli'den bilgi aldığını göstermektedir.

ETUC üyesi sendika da bu talebe icabet etmiş, kendi hükümetleri üzerinde konuyla ilgili hassasiyet oluşturmışlardır (ETUC, 1981c).

ETUC, Türkiye Hükümeti üzerinde baskı oluşturmaya yönelik bazı faaliyetleri doğrudan kendi çabaları aracılığıyla da gerçekleştirmiştir. ETUC ile Türkiye Askeri Hükümeti arasında çok sayıda yazışma gerçekleştirilmiş, bu yazışmalar doğrultusunda Türkiye Askeri Hükümeti'nin ETUC'u taraf olarak kabul edip cevaplar gönderdiği de görülmüştür. Belirli olaylar karşısında Türkiye hükümetine yoğun şekilde protesto ve uyarılar içeren telgraflar çekilmiş, yapılan hatalardan vazgeçilmesi ve demokratik hakların ülkede yeniden inşa edilmesi talep edilmiştir. Maden-İş sendikası başkanı Çetin Uygur'a işkence yapılmasına ilişkin telgraflar bu doğrultuda gerçekleştirilen dikkat çeken protestolar arasında yer almıştır. Hatta bu protestolar sonucunda Brüksel'deki Türkiye Büyükelçisi daha sonra bu davada işkencenin ortaya çıkmış olabileceğini ve konunun soruşturma altında tutulduğunu yazılı olarak belirtmiştir (ETUC, 1981c). Tutuklu DİSK temsilcilerinin savunma avukatlarının tutuklanmaları üzerine de ETUC ve ICFTU tarafından çeşitli protesto kampanyaları yürütülmüş, konuya ilişkin bildirimler yayınlamıştır. ETUC üyesi ulusal sendikal merkezleri yürütülen protesto kampanyaları beraberinde kendi ülkelerinde hükümetleri konuyla ilgili bilgilendirmiş, Türkiye'yi protesto etmeleri için baskı oluşturmışlardır (ETUC, 1982c). Bütün bunlarla beraber tutuklu DİSK temsilcilerinin duruşmalarda sundukları savunmaların tam metinleri İngilizceye çevrilmiş ve farklı ülkelerdeki sendikalarla paylaşılmıştır (ETUC, 1981j). Ayrıca uluslararası sendikalar bu dönemde Türkiye ile ilgili gelişmelere kendi kurumsal yayınlarında, bildirimlerinde ve bültenlerinde yoğun bir şekilde yer vermişlerdir. Türkiye'de gerçekleştirilen askeri darbeyi kınayan mesajlar ve Türkiye'deki DİSK'li sendikacılara yönelik destek açıklamaları bu yayınlar aracılığıyla dile getirilirken, dünyada faaliyet gösteren tüm demokratik sendikalar yine bu yayınlar aracılığıyla dayanışmaya davet edilmiştir (ICFTU, 1982a; ICFTU, 1981b; WCL, 1981a; WCL, 1981b; WFTU, 1982).

ICFTU ve ETUC tarafından gerçekleştirilen faaliyetler adına kurulan işbirliği sendikal hareketle sınırlı bir hassasiyetin ve dayanışma çabasının ötesine geçmiştir. İki konfederasyon çeşitli sivil toplum kuruluşları ve uluslararası örgütlerle de konuyla ilgili yoğun temas içerisinde hareket etmiş, farklı uluslararası örgütlerle ortak faaliyetler organize etme çabası içerisinde olmuştur. Öncelikle Türkiye'de yaşanan gelişmelerle ilgili olarak, hazırlanan raporlardan da faydalanarak ILO şikayet mekanizmasının etkin şekilde kullanılması hedeflenmiştir (ICFTU, 1982b). Buna ek olarak ETUC, ilgili süreçte Uluslararası Af Örgütü ile de yakın temas içerisinde hareket etmiştir. Özellikle hukuki anlamda verilen mücadeleyi ve izlenen stratejiyi örgütlerle paylaşmış, oluşturulan raporları doğrudan Uluslararası Af Örgütü'ne iletmıştır. Ayrıca bu konularda ortak bir çalışma grubu oluşturulmasını teklif etmiştir (Nalsund, 1981). Bu dönemde oluşturulan içlerinde sürgün Türkiye'li sendikacıların da bulunduğu Türkiye Sendikal Hareketini Destekleme Uluslararası Komitesi (International Committee to Support the Trade Union Movement in

Türkiye) ETUC'un yakın ilişki içerisinde hareket ettiği gruplardan olmuştur. ETUC, üye ulusal sendikal merkezleri bulundukları ülkelerde bu Komite ile iletişim halinde hareket etmeye ve Türkiye'li göçmen işçilerin ve sürgünlerin de katılacağı toplantılar düzenlemeye çalışmıştır. Bu doğrultuda Sina Pamukçu ve Yücel Top'un da katılım sağladığı birçok toplantı gerçekleştirilmiştir (ETUC, 1981g).

ETUC bu dönemde sadece organizasyonel kapasitesini kullanarak Türkiye'deki durumla ilgili bilgilendirme, algı ve hassasiyet oluşturma faaliyetlerinde bulunmamış, aynı zamanda oluşan yanlış algının ve asılsız bilgi paylaşımının önüne geçmeye de çalışmıştır. Bu doğrultuda gerek DİSK ve ETUC ilişkisi gerekse de Türkiye'de yaşanan gelişmelerle ilgili yanlış bilgileri düzelten yazışmalar da yapmıştır (ETUC, 1982f). Bütün bunların yanında ETUC, Türkiye'deki gelişmelerden kaynaklı ülkeden kaçan ve iltica talebinde bulunan sendikacılar ve aileleri ile de yakından ilgilenmiştir¹⁸. Bu kişilerin iltica taleplerini yakından takip etmiş, süreçlerinin hızlanması adına ilgili ülkelerin yetkili birimlerine bilgi mektupları ve talepler iletmıştır. Bu talepler sürecin ilerlemesi adına olumlu etkiler de yaratmıştır. Arşiv belgeleri içinde özellikle Yücel Top ve Asuman Top'un durumuna ilişkin yazışmalar dikkat çekmiştir (Nalsund, 1982a; Nalsund, 1982b; ETUC, 1982j). Ayrıca ETUC yönetimi yurtdışında olan ve politik iltica başvurusu yapan DİSK üyelerinin Yücel Top tarafından hazırlanmış listesini ulusal sendikal merkezlerle de paylaşmıştır (Nalsund, 1982c). ETUC ve ICFTU heyetinin gerçekleştirdiği faaliyetlerden birisi de suçlanan kişilerin eş ve çocuklarının pasaport haklarına konulan engellerin kaldırılması yönünde olmuştur. Bu doğrultuda ETUC ve ICFTU temsilcileri belirli durumlarda Türk yetkililerle iletişime geçmiş, hatta acil müdahale edilmesi gereken durumları dönemin Başbakanı Bülent Ulusu ile istişare etmiştir (ETUC, 1983). Kısacası finansal ve hukuki desteklerin ötesinde uluslararası örgütler arasında oluşturulan işbirliği ve gerçekleştirilen farklı faaliyetler ve kampanyalarla Türkiye'deki gelişmelere ve DİSK'e yönelik uluslararası kamuoyunda ciddi bir hassasiyet oluşturulmuştur. Doğrudan sonuçları ilk etapta her ne kadar görülme de bu faaliyetler Türkiye Hükümeti'nin dikkatinden kaçmamıştır.

Avrupa Kurumlarına Durumun İletilmesi

12 Eylül 1980 Darbesi'nden sonra özellikle ETUC'un gerçekleştirdiği en önemli faaliyetlerden birisi Avrupa kurumları üzerindeki baskı ve hassasiyet oluşturma çabası olmuştur. ETUC yöneticileri farklı kanallar aracılığıyla bu dönemde Avrupa kurumlarıyla iletişim kurmuş, Türkiye'deki gelişmeler hakkında bilgi paylaşımında bulunurken, bu gelişmeler sonucunda oluşan sorunların çözümüne yönelik Avrupa kurumlarını sorumluluk almaya çalışmıştır.

12 Eylül Darbesi'nden üç gün sonra 15 Eylül 1980 tarihinde dönemin ETUC Genel Sekreteri Mathias Hinterscheid dönemin Avrupa Topluluğu Bakanlar

¹⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Çelik, 2010: 150-152.

Konseyi Başkanı Gaston Thorn ve Avrupa Konseyi Genel Sekreteri Franz Karasek'e Türkiye'deki durumla ilgili acil bir mektup göndermiştir. Hinterscheid, mektubunda gerçekleştirilen darbenin Türkiye Hükümeti'nin demeçlerinin aksine salt terörizmle mücadele üzerine olup olmadığı hususundaki çekincelerini dile getirmiştir. Ülkenin yakın tarihinde ilk kez, sendikaların resmen bastırıldığını ve çok sayıda sendikacının tutuklandığını dile getiren Hinterscheid, diğer insan hakları ihlalleri ile birleştiğinde, Türkiye'deki bu durumun Avrupa'daki tüm demokratik güçler için bir engel oluşturacağını vurgulamıştır. Mektupta, yukarıda sözü edilen sendikal özgürlük ve hakları garanti etmeyen bir ülkenin Avrupa Ekonomik Topluluğu'na üyeliğinin uygun olmayacağı dile getirilmiştir. Sonuç olarak, Topluluğun tüm nüfuzunu ve Avrupa Toplulukları için mevcut olan tüm araçları kullanarak Türkiye'de hem düzeni hem de demokrasiyi yeniden tesis edecek güçleri harekete geçirmek için sorumluluk alması gerektiği belirtilmiştir. En kısa zamanda Türkiye'de demokratik bir rejimin kurulmaması halinde Türkiye'nin Avrupa Konseyi üyeliğinin de askıya alınmasının düşünülmesi gerektiği mektupta yer alan konulardan olmuştur. Avrupa kurumları, temel özgürlük ve demokratik kuralların derhal yeniden kurulması ve tutuklanan siyasilere ve sendika liderlerinin derhal serbest bırakılması için mevcut tüm araçları kullanmaya çağırılmıştır (Hinterscheid, 1980a; Hinterscheid, 1980b). Süreç içerisinde buna benzer mektup ve telgraflar belirli aralıklarla yinelenmiştir. Konunun gündeme taşınması açısından ilgili telgraflar Avrupa Parlamentosu üyelerine de gönderilmiştir (ETUC, 1981a). Kısacası belirli aralıklarla tüm Avrupa kurumlarıyla hem bilgi paylaşımı anlamında hem de çeşitli taleplerle yazışmalar gerçekleştirilmiştir. Özellikle 52 DİSK'li yöneticinin idam talebiyle yargılanmaları bu protesto ve talep mektuplarında öne çıkan hususlar arasında yer almıştır. Bu yazışmalar yukarıda da belirtildiği gibi Türkiye Hükümeti üzerinde baskı ve yaptırım uygulanması, finansal desteklerin kısılması ya da kaldırılması, Türkiye'nin ilgili kurumlara başvurularının ve Avrupa Konseyi üyeliğinin askıya alınması, DİSK'li sendikacıların hukuki süreçlerinin takip edilmesi yönünde olmuştur (ETUC, 1981c; ETUC, 1981f). Gerçekleştirilen bu temaslar neticesinde Avrupa kurumlarından kimi zaman olumlu geri dönüşler de alınmıştır. Ancak bu süreçte hiçbir zaman net ve sert bir yaptırım söz konusu olmamıştır (ETUC, 1981c; ETUC, 1982h). Bu tür yaptırımların gerekliliği ve sonuç getireceğine dair beklentiler Almanya ve Norveç gibi ülkeler tarafından desteklenirken, İngiltere Avrupa Topluluğu ile Türkiye ilişkilerinin ertelenmesi yönündeki teklif ve beklentilere sıcak bakmamıştır (ETUC, 1981c; Foreign and Commonwealth Office, 1981). ETUC ve Londra Yabancılar Bürosu arasındaki yazışmalardan İngiliz Hükümeti'nin Türkiye Hükümeti'nin demokrasiyi yeniden inşa edeceğine dair olan inancına dikkat çekilmiştir. Bu doğrultuda Türkiye'ye sağlanan ekonomik yardımların kesilmemesi ve Avrupa kurumlarıyla olan ilişkilerin askıya alınmaması gerektiği vurgulanmıştır (Foreign and Commonwealth Office, 1982; ETUC, 1981m). Bu süreçte İngiltere'nin mevcut tutumu ilgili dönemde Avrupa Topluluğu Bakanlar Konseyi Başkanlığını İngiliz Peter Carington'un

yürüttüğü düşünüldüğünde daha anlamlı hale gelmekte, bahsedilen dönemde Avrupa Topluluğu Bakanlar Konseyi'nin tutumu hakkında da ipucu vermektedir.

ETUC, Avrupa kurumlarıyla Türkiye arasındaki anlaşmaların ve ilişkilerin askıya alınması yönünde 11 Eylül 1981 tarihli bir bildiri yayınlamış, Konsey, Komisyon ve Parlamento başkanlarını konuyla ilgili hassasiyete davet etmiştir (ETUC, 1981e). Av.ERCÜMENT Tahiroğlu'nun tutuklanması üzerine ETUC bu yöndeki taleplerini yine dile getirmiştir (ETUC, 1981h). Ayrıca Avrupa Konseyi'ne gönderilen 1982 yılı Ocak ayındaki Telgrafla Türkiye'deki duruşmaları takip eden Avukatların ve Türkiye'deki durumu yakından takip eden ETUC yöneticilerinin Konsey tarafından dinlenmesi ve Konsey'in Türkiye ile ilgili hazırlayacağı raporu bunun sonrasında hazırlaması talep edilmiştir (ETUC, 1982i). Duruşmaları takip eden sendika avukatları tarafından hazırlanan raporlar tüm Avrupa kurumlarına iletilmiş, gerçekleştirilmeye çalışılan iletişim çabası tek taraflı olmamış raporların değerlendirileceğine ve dikkate alınacağına dair Avrupa kurumları da ETUC ile bilgi alışverişinde bulunmuştur (Plumb, 1982). Bu süreçte ETUC'un Avrupa kurumlarıyla kurduğu ilişkinin etki ve sonuçları çok net yaptırımları getirmemiş olsa da ETUC tarafından Türkiye'deki gelişmelerle ilgili Avrupa kurumlarına önemli bir bilgi akışı gerçekleştirilmiş, Avrupa kurumlarının tutum ve kararlarında bu bilgilerin önemli etkileri olmuştur. Kısacası ETUC bu dönemde Avrupa kurumlarıyla girdiği ilişkilerde Türkiye'deki darbe sonrası gelişmelerle ve DİSK'le ilgili ciddi bir lobi faaliyeti gerçekleştirmiştir.

Sonuç

Bu çalışmanın sonucuna dair tartışmalar, pek tabii yukarıda verilen literatür seriminin kimi önemli noktalarının uyandırdığı düşünceler paralelinde rahatlıkla gerçekleştirilebilirdi. 12 Eylül Askeri Darbesi sonrasında Avrupa sendikal hareketi tarafından gerçekleştirilen yardımların büyüklüğüne, bu yardımların Türkiye sendikal hareketi üzerindeki doğrudan etkisine, ilgili yardımlar vesilesiyle DİSK'e yöneltilen eleştirilere de dikkat çekilebilirdi. Ancak bütün bunların aksine, tartışmanın havada kalma ve teorik zeminle konunun örtüşmeme riski de göze alınarak son söz yerine "*arı kovanına çekmek sokulmaya*" çalışılacaktır. Bu bakımdan yukarıda verilen bilgiler başka bir pencereden tartışmaya açılacaktır.

Spinoza¹⁹, bir başka ufuk altında "tek tek her şey varolduğu sürece kendi varlığını sürdürmeye çabalar" önermesiyle; şeylerin varlıkta kalma ısrarını ve buna karşı gelen tehditlere varlığını sürdürebilmek adına direncini, ayrıca bu direncin onun var olma gücünü ortaya koyduğunu izah eder (Spinoza, 2011: 137; Elmas, 2015: 138; Güngör, 2015: 133). 12 Eylül Askeri Darbesi sonrasında DİSK ve DİSK'li sendikacılar üzerindeki baskı düşünüldüğünde, bu dönemde ortaya

¹⁹ Bu doğrultuda bir tartışma fikri kıymetli dostum, değerli akademisyen Dr. Mehmet Fatih Elmas ile yaptığımız sohbetler sırasında oluşmuştur. Önerileri ve yönlendirmeleri için kendisine teşekkürü borç bilirim.

konulan reflekslerin DİSK'in bütün dinamikleriyle varlığını sürdürme çabası dahilinde ele alınması, alanda yürütülen rutin tartışmaların ötesine geçebilmek adına bir şans oluşturacaktır.

12 Eylül sürecinde Avrupa sendikal hareketi tarafından DİSK'e yapılan yardımlar ve sonrasında ilgili yardımların DİSK ve Türkiye sendikal hareketi üzerinde oluşturduğu dönüştürücü etki ile yapılan yardımlara yöneltilen eleştiriler, varlığını sürdürme çabası içerisinde olan bir örgüt dikkate alınarak değerlendirilebilir mi? Belirtmek gerekir ki DİSK ve DİSK'li sendikacılar kendilerini yok etme çabasında olan ve varlıklarını tehdit eden güçlere karşı bir savunma çabası içerisinde olmuşlardır. Kısacası varlıklarını korumak ve sürdürmek istemiyle hareket etmişlerdir.

Avrupa sendikal hareketi tarafından 12 Eylül sonrasında DİSK'e sunulan destek yine Spinozacı bir yaklaşımla DİSK adına mutluluk veren bir karşılaşma olarak değerlendirilebilir. Çünkü şeyler, güçlerini arttıran ve varlıklarını sürdürmelerine yardımcı olabilecek diğer şeylerle karşılaştıklarında ortaklık oluşturma eğilimine girerler (Elmas, 2018: 83). DİSK ve Avrupa sendikal hareketi arasında oluşturulan bu ortaklık da o dönem DİSK'in varlığını korumak için ihtiyaç duyduğu direnme gücünü DİSK'e sunmuştur. Ancak burada yine Spinoza'ya atıfla var kalmak ve güç ilişkisini dikkate almak yerinde olacaktır.

Spinoza'da var olmak, güç (potentia) sahibi olmakla ilişkilidir (Elmas, 2018: 83). Bununla birlikte, bir şeyin gücü, doğada kendisinden daha güçlüsü olmayan hiçbir şey olmadığı için, hep dış nedenlerin gücüyle sınırlanmaktadır. Bu durum göstermektedir ki varolanlar arasında bir güç mücadelesi söz konusudur. (Elmas, 2015: 145) Güç, herhangi bir şeyin indirgenemez tekiliğini ortaya koymak bakımından esastır. Sürekli bir biçimde dışsal uyaranlara maruz kalan şeylerin varlığını sürdürme çabasında edilginlikten etkinliğe ya da tutkudan eyleme geçmesi, yani potansiyelini aktüelleştirebilmesi ancak maruz kaldığı şeylerle olan karşılaşmasını örgütlemesiyle ya da ortaklaşmasıyla mümkündür. Ayrıca varlıkta kalmak amacıyla kurulan ortaklığın, farklılıkları yok etmemesi esastır/beklenendir. Karşılaşma sonucu kurulan ortaklık, farklılıkları yok etmeksizin, kısacası varlıkta kalanın özüne zarar vermeksizin oluşturulmuşsa anlamlıdır. Bu durum karşılaşma sonrasındaki süreçte etkin veya edilgen olmakla/kalmakla yakından ilişkilidir. Karşılaşma sonrası etkin olma durumu ancak eylemde kalmayı, eylemde kalmak ise varlığı iyi bir şekilde sürdürme halini beraberinde getirir (Elmas, 2018: 95; Güngör, 2015: 133). Dolayısıyla belki de tartışılması ve sonraki çalışmalarla sorgulanması gereken, DİSK özelinde ve Türkiye sendikal hareketi genelinde varlığın yukarıda değinilen minvalde sürdürülüp sürdürülmediğidir. Avrupa sendikal hareketi ile DİSK arasında 12 Eylül döneminde gerçekleşen karşılaşma sonrasında DİSK'e ilişkin farklılıkların ve özelliklerin ne ölçüde muhafaza edilebildiği, gerçekleştirilen yardımlar sonrasında DİSK'in edilgen veya etkin durumu tartışmaya açılmalıdır. Kısacası bu karşılaşmanın DİSK ve Türkiye sendikal hareketi açısından iyi ve faydalı (sevinç veren) bir karşılaşma olup olmadığı üzerine düşünülmelidir.

KAYNAKÇA

- Aker, Ö. (1998), **Uluslararası Kuruluşlara Üyelik, Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi**, Cilt: 3, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Benli, H. T. (2016), **Günlerin Bugün Getirdiği: Yücel Top Anlatıyor**, Ankara: İmge Kitabevi.
- Boratav, K. (2006), **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2005**, Ankara: İmge Kitabevi.
- Çavdar, T. (2005), **Türkiye İşçi Sınıfı Tarihinden Kesitler**, İstanbul: Nazım Kitaplığı.
- Çelik, A. (2010), **Sina Pamukçu ile Sendikalı Yıllar: Maden-İş, TİP, Türk-İş ve DİSK'ten Anılar**, İstanbul: TÜSTAV.
- Çetik, M. ve Akkaya, Y. (1999), **Türkiye’de Endüstri İlişkileri**, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Elmas, Mehmet Fatih (2015), **Spinoza ve İnsan**, İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Elmas, F. (2018), **Spinoza ve Levinas’ta “Etik Olan” Üzerine Eleştirel Bir İnceleme**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Firuz, N. (1987), “Alpaslan Işıklı’nın Bazı Yanılgıları”, **11. Tez**, Kitap:7, Kasım 1987, İstanbul: Uluslararası Yayıncılık, 210-218.
- Güzel, M. Ş. (1987), “1980 Sonrasında İşçi Haklarında Gerilemeler”, **11. Tez**, Kitap:5, İstanbul: Uluslararası Yayıncılık, 76-91.
- Güngör, F. Ş. (2015), “Spinoza’da İyi ve Kötünün Conatus (En İyi Şekilde Varlıkta Kalmakta İsrar) Bağlamında Değerlendirilmesi”, **Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi**, 2015 Güz, Sayı: 20, 131-142.
- Işıklı, A. (1987), “Türkiye’de İşçi Hareketinin Batı İşçi Hareketi Karşısında Özgünlüğü”, **11. Tez**, Kitap:5, Şubat 1987, İstanbul: Uluslararası Yayıncılık, 10-31.
- Kara, M. A. (2018), “12 Eylül Askeri Darbesinin Sendikal Mücadeleye Etkileri”, **Demokrasi: Darbeler ve Tepkiler**, Editör. Betül Karagöz Yerdelen, Divan Kitap, Giresun,
https://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/55529713/1.DEMOKRASI_SEMPOZYUMU_KITABI_2.E-YAYIMDIR..01.18.pdf?AWSAccessKeyId=AKIAIWOWYYGZ2Y53UL3A&Expires=1543588536&Signature=u4g7nMhArkFnBUWhjMKIALZw6SM%3D&response-content-disposition=inline%3B%20filename%3D12_Mart_Asker_Muhtirasi_ve_Turk_Demokra.pdf#page=172, (20.11.2018).
- Kepenek, Y. ve Yentürk, N. (2009), **Türkiye Ekonomisi**, 22. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Koç, Y. (2009), **Emperyalizm ve Türkiye Sendikacılığına Etkileri**, İstanbul: Kaynak Yayınları.

- Pekin, F. (1998a), “DİSK Davası”, **Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi**, Cilt: 1, Türkiye İstanbul: Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Pekin, F. (1998b), “12 Eylül’de DİSK Dışında Yargılanan Sendikalar”, **Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi**, Cilt: 2, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Soner, Ş. (1998), “12 Eylül Döneminde İşçi Hareketleri”, **Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi**, Cilt: 2, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Spinoza, B., (2011), **Etika**, (Çev. Hilmi Ziya Ülgen), Ankara: Dost Kitabevi.
- Tokol, Aysen (1997), **Türk Endüstri İlişkileri Sistemi**, Bursa: Ezgi Kitabevi.

Arşiv Belgeleri²⁰

- Baştürk, Abdullah, Işıklar Fehmi, Güven Rıza, Zırtıloğlu, Mukbil, Çelebi, Süleyman (1981), DİSK Yönetim Kurulu Üyelerinin Wim KOK’a 11 Aralık 1981 tarihli Mektubu, İstanbul, Amsterdam: IISH.
- Dahl (1982), Report No.2 to ICFTU and ETUC After Completion of the Commission as Observer During the Military Court Proceedings Against 52 Officials in DİSK in Istanbul Military Court No. 2 Turkey in the Period 23-27 December 1981, 5 January 1982, Oslo, Amsterdam: IISH.
- Dan LO (1982), Legal and Humanitarian Aid to the Victims of the Suppression in Turkey, 27 April 1982, Kobenhavn, Amsterdam: IISH.
- DİSK (1980a), 10 April 1980 dated Telgraf of Fehmi Işıklar to ETUC, Amsterdam: IISH.
- ETUC (1981a), ETUC Letter to European Paliament Socialist Group, Blackman dated 29th June 1981, Brussels, Amsterdam: IISH.
- ETUC (1981b), DİSK Representatives, Brussles, Amsterdam: IISH.
- ETUC (1981c), Executive Committee Meeting, December 17-18, 1981, Agenda Point No. 2, Report on ETUC Activities Concerning Turkey Since June 1981, Brussels, Amsterdam: IISH.
- ETUC (1981d), Telegram/Telex related Turkey, to The Sent To All Member Organisations As Per The Attached Listing, dated 4 December 1981, Brussels, Amsterdam: IISH.
- ETUC (1981e), ETUC Calls for Suspension of EEC/Turkey Agreements, Brussels, Amsterdam: IISH.
- ETUC (1981f), ETUC Protests Vehemently Against Death Sentence Demanded for DİSK Officials, Brussles, Amsterdam: IISH.
- ETUC (1981g), Increase Trade Union Pressure on the Turkish Government, Dated 25th June 1981, Brussels, Amsterdam: IISH.
- ETUC (1981h), ETUC Denounces Arrest of Leader of Trade Union Defence in Turkey, Brussels, Amsterdam: IISH.

²⁰ İlgili belgelerin tümü DİSK ile paylaşılmıştır.

- ETUC (1981i), Report on Mission to Turkey on 18-22 April 1981, By Jon Ivar Nalsund, 21 April 1981, Brussels, Amsterdam: IISH.
- ETUC (1981j), The Speech made, in Full, by Abdullah Bastürk, The National President, Confederation of the Progressive Trade Unions of Turkey-DISK, 2 April 1981, Amsterdam: IISH.
- ETUC (1981k), Summary of Press Conference Given By M. Hinterscheid- ETUC Cancels Mission to Turkey, dated 4.02.1981, Brussels, Amsterdam: IISH.
- ETUC (1981l), For the Finance and General Purpose Committee: Note on the Situation in Turkey, 16 January 1981, Brussels, Amsterdam: IISH.
- ETUC (1981m), Mathias Hinterscheid and Jon Ivar Nalsun letter to Lord Carrington, President of the EC Council of Ministers, dated 22 October 1981, Brussels, Amsterdam: IISH.
- ETUC (1981n), Confidential letter by Jon Ivar Nalsund; Internal Report on Mission to Turkey 18th-22nd April 1981, Brussels, Amsterdam: IISH.
- ETUC (1982a), Confidential Note to Mathias and Björn From Jon Ivar, ETUC Archives from IISH, Amsterdam, Amsterdam: IISH.
- ETUC (1982b), Case against Turkey in the European Human Rights Commission, written by Jon Ivar Nalsund, Brussels, Amsterdam: IISH.
- ETUC (1982c), The Trial Against DISK and 52 DISK Leaders in Istanbul, 4 March 1982, Brussels, Amsterdam: IISH.
- ETUC (1982d), Letter related with Tomas Tohpfeffer, dated 22 February 1982, Brussels, Amsterdam: IISH.
- ETUC (1982e), Jon Ivar Nalsund Confidential Letter to Heinz Mathiesen, DGB, Dated 6 January 1982, Brussels, Amsterdam: IISH.
- ETUC (1982f), Letter of Mathias Hinterscheid to Alexander Haig, U.S. Secretary of State Department of State, dated 12 February 1982, Brussels, Amsterdam: IISH.
- ETUC (1982g), Turkish Restrictions Against Foreign Visits, dated 26 February 1982, Brussels, Amsterdam: IISH.
- ETUC (1982h), Executive Committee Meeting; Declaration on Turkey, dated 9-10 December 1982, Brussels, Amsterdam: IISH.
- ETUC (1982i), Telex to Mr. Karasek, General Secretary Council of Europe, dated 05.01.1982, Brussels, Amsterdam: IISH.
- ETUC (1982j), Letter to Minister of Justice, dated 31 March 1982, Brussels, Amsterdam: IISH.
- ETUC (1983), Mathias Hinterscheid and Björn Peterson letter to Bülent Uslu, dated 23 February 1983, Brussels, Amsterdam: IISH.
- ETUC (1985), Turkish Trade Union Organisation DİSK Becomes Member of ETUC, Brussels, Amsterdam: IISH.
- ETUC (1987), For the Attention of Bjorn Petterson: Statement of Expenditures and Receipts “Humanitarian Aid to Turkey”, Brussels, Amsterdam: IISH.

- Foreign and Commonwealth Office (1981), Letter of Foreign and Commonwealth Office London to Mathias Hinterscheid, dated 2 November 1981, London, Amsterdam: IISH.
- Foreign and Commonwealth Office (1982), Letter of Foreign and Commonwealth Office, dated 10 February 1982, London, Amsterdam: IISH.
- FNV (1981), Confidential Document: Humanitarian Aid, 14th December 1981, Amsterdam, Amsterdam: IISH.
- Hinterscheid, Mathias (1980a), Letter to G. Thorn, President of the Council of Ministers of European Community, dated 15 May 1980, ETUC, Brussels, Amsterdam: IISH.
- Hinterscheid, Mathias (1980b), Letter to F. Karasek, General Secretary Council of Europe, dated 15 May 1980, ETUC, Brussels, Amsterdam: IISH.
- Hinterscheid, Mathias (1982), Letter to FNV, Related Humanitarian Aids to Turkey, dated 15 May 1980, ETUC, Brussels, Amsterdam: IISH.
- Hinterscheid, Mathias (1982b), Personal and Confidential Letter to the President or General Secretaries of Affiliated Confederations, dated 8th January 1982, Brussels, Amsterdam: IISH.
- ICFTU (1980a), 27-28 November 1980 ICFTU Executive Board, ETUC, Amsterdam: IISH.
- ICFTU (1980b), Information on Events in İzmir, Turkey, Amsterdam: IISH.
- ICFTU (1980c), Reply to ICFTU Cable of 12 September to General Kenan Evren, Turkey, Amsterdam: IISH.
- ICFTU (1980d), Turkey, President İbrahim Denizciler, Confederation of Turkish Trade Unions, Türk-İş, Dated 18 September 1980 to ICFTU General Secretary Otto Kersten, Circular No. 51(180), Brussels, Amsterdam: IISH.
- ICFTU (1980e), Telex to John Harker by P.H. de Jonge dated 08.05.1980, Amsterdam: IISH.
- ICFTU (1981), ICFTU Telexes to FNV and LO-Dk dated 09.12.1981, Brussels, Amsterdam: IISH.
- ICFTU (1981b), International Trade Union News, 17 December 1981, Brussels, Amsterdam: IISH.
- ICFTU (1981c), ICFTU Inter Office Memorandum, dated 23.10.1981, Brussels, Amsterdam: IISH.
- ICFTU (1981d), ICFTU Suspended Turk-İş Membership, Brussels, Amsterdam: IISH.
- ICFTU (1982a), Repression in Turkey, Free Labour World, 1/1982, Vol. 379-380, ETUC, Amsterdam: IISH.
- ICFTU (1982b), No Justice in Turkish Trade Unionists' Trial: Free Labour World Interviews Karl Nandrup Dahl, Free Labour World, 1/1982, Vol. 379-380, Amsterdam: IISH.
- ICFTU (1988), Budgets and Programmes 1989: Turkey, Relief and Legal Aid, Part II (B)- AS/3, Brussels, Amsterdam: IISH.

- LO (1980), Letter of Norwegian LO to ETUC dated 6 August 1980, Oslo, Amsterdam: IISH.
- LO (1982), Telegram to ETUC dated 12 May 1982, Oslo, Amsterdam: IISH.
- Nalsund, Jon Ivar (1981), For the Attention of Mr. Shahim Nadin; Trial Against DISK Trade Unionists, Brussels, Amsterdam: IISH.
- Nalsund, Jon Ivar (1982a), Jon Ivar Nalsund letter to Asuman Top, dated 2 April 1982, Brussels, Amsterdam: IISH.
- Nalsund, Jon Ivar (1982b), Jon Ivar Nalsund letter to P. Thuysbaert, Ministry of External Relations, dated 2 April 1982, Brussels, Amsterdam: IISH.
- Nalsun, Jon Ivar (1982c), Letter to Martin Daalmayer, FNV, dated 22 February 1982, Brussels, Amsterdam: IISH.
- Plumb, Henry (1982), Henry Plumb, European Paliament European Democratic Group letter to Jon Ivar Nalsun, dated 11 March 1982, London, Amsterdam: IISH.
- SEK (1982), Michael Ioannou, General Secretary of SEK Letter to Jon Ivar Nalsund, Deputy General Secretary of ETUC dated 12 April 1982, Amsterdam: IISH.
- Tanilli, Server (1982), Letter to Bjorn Pettersson dated 15.10.1982, İstanbul, Amsterdam: IISH.
- TCO (1982), Regarding TCO allocation of Sw.Cr. 50.000:- in favour of DISK families, Turkey, 15 April 1982, Amsterdam: IISH.
- TOP, Yücel (1982), Information Latter Written by Yucal TOP dated 11 January 1982, Amsterdam: IISH.
- Turk-İş (1980a), Letter of Turk-Is General Secretary M. Sadık Şide to ICFTU General Secretary Otto Kersten Dated 21 May 1980, Amsterdam: IISH.
- Turk-İş (1980b), Letter of Turk-Is General Secretary M. Sadık Şide to ICFTU General Secretary Otto Kersten Dated 25 April 1980, Amsterdam: IISH.
- WCL (1981a), Bulletin related with Turkey dated 15th December 1981, Brussels, Amsterdam: IISH.
- WCL (1981b), Trade Union Report on Turkey; Before and After the 1980 Coup d'etat, January 1981, Brussels, Amsterdam: IISH.
- WFTU (1981), Visit to WFTU By Kemal Daysal, Confederal Secretary of DISK, Press Communiqué, 11 September 1981, Prague, Amsterdam: IISH.
- WFTU (1982), Flashes from the Trade Unions: Turkey Under the Justice of the Generals, The WFTU Calls on All Trade Organisations to Step Up Their Activity to Save DISK, Basturk and His Brothers, Special Issue, 25 January 1982, Prague, Amsterdam: IISH.